

PAPER DETAILS

TITLE: Menâkib-i Evliyâ Adli Eserin Degerler Egitimi Açisindan Incelenmesi

AUTHORS: Bilal ELBİR,Gülenaz SELÇUK,Merve Yorulmaz KAHVE

PAGES: 364-386

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/900442>

Menâkıb-ı Evliyâ Adlı Eserin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi ^a

Bilal Elbir ^{b,c}, Gülenaz Selçuk ^d, Merve Yorulmaz Kahve ^e

Özet

Bu çalışmada, Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 45 Hk 1229/2 numarada kayıtlı olan Menâkıb-ı Evliyâ ile Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1372 numarada kayıtlı Tezkire-i Halvetiyye adlı nüshalar ele alınmıştır. Eser Halvetî tarikâtı içerisinde şeyh pozisyonuna yükselmiş olan Sümbül Sinan'a ait menkıbeleri içermektedir. Tarihî bir belge niteliği de olan bir eserden yola çıkarak toplumun değer yargıları, değişen ve değişmeyen yapıları, toplumun kültür hazinesi incelenmiştir. Çalışmada, eser içeriğine uygun olarak belirlenen değerler araştırmacılar tarafından yeniden sınıflandırılarak yorumlanmıştır. Değerler eğitimi açısından üç başlık altında sınıflama yapılmış, eser içeriğine uygun olarak belirlenen değerler, araştırmacılar tarafından yeniden yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Değerler Eğitimi
Değerler
Menâkıbnâme

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 05.08.2019
Kabul Tarihi: 19.12.2019
Doi: 10.18026/cbayarsos.601998

The Examination Of Work Named “Menâkıb-ı Evliyâ” in Terms of Value Education

Abstract

In this study, Menâkıb-ı Evliyâ which is registered with the number of 45 Hk 1229/2 in Manisa Written Studies Library is analysed. The study consists of the tales that belong to Sümbül Sinan who is prompted to in his sect. Based on a work with a historical document society's cultural values and cultural treasures are examined. In the study, the values determined according to the work content was reclassified by the researchers. The classification was done under three headlines. From the point of values education. Beside the values determined according to the work content was reclassified by the researchers.

Keywords

Values Education
Values
Menâkıbnâme

About Article

Received: 05.08.2019
Accepted: 19.12.2019
Doi: 10.18026/cbayarsos.601998

^a Bu çalışma Manisa Celal Bayar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje No: 2018-011.

^b İletişim Yazarı: bilal.elbir@hotmail.com

^c Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, ORCID: 0000-0002-8865-1240.

^d Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000-0002-3578-6010.

^e Öğr. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Türk Dili Bölüm Başkanlığı, ORCID: 0000-0001-6818-5759.

Giriş

Müreffeh ve huzurlu bir toplum yapısının temelini oluşmasında değişmeyen, bozulmayan toplum var oldukça ayakta olan âdet, gelenek-görenek ve inançlar önemli rol oynamaktadır. Toplumun sahip olduğu âdet, gelenek-görenek, inanç ve kültürün önemli bir bölümünü de değerler oluşturmaktadır. Değerlerin tutum ve davranışlara yön verme ve kararlarda etkili olma özelliği, önemli bir olgudur. Değer, bir sosyal grup veya toplumun üyelerinin çoğunluğu tarafından kendi varlık, birlik, işleyişlerinin devamını sağlamak ve sürdürmek için doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlakî ilke ya da inançlardır (MEB, 2005-b).

İlk kez 1918’de Znaniecki tarafından sosyal bilimler literatürüne kazandırılan değer kavramı, batı dillerinde Hint-Avrupa dil grubunun güç anlamına gelen *wal* kökünden türetilen ve *valere* şeklini alan, daha sonra değer anlamında *Lâ valor* deyiimi olarak kullanılan bir kavramdır. Türkçe *teğmek* sözcüğünden türeyen “değer” kelimesi, bir nesnenin dengi, karşılığı ve ederi anlamlarını ifade etmektedir (Zengin, 2017).

Değerlerin toplumsal hayattaki yeri, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde de vurgulanmıştır. Küçük yaşlardan itibaren aileler çocuklarını genellikle olumlu davranışlara yönlendirirken tek ve kesin yazılı bir kaynaktan değil, daha çok yaşanan toplumun kabullendiği değerleri temel alırlar. Bunun sonucunda birey, yaşadığı toplumun birtakım değerlerini benimser ve davranışlarına yansır (Ağaoğlu, 2018). Değerler eğitimi üzerine literatürde pek çok çalışmaya (Açıkel, 2018; Ağaoğlu, 2018; Demir, 2018; Eren, 2018; Hotamışlı Dağ, 2018; Kaçmaz, 2018; Karasu, 2018; Karul, 2018; Kayıran, 2018; Senek, 2018; Yılmaz, 2018; Zengin, 2017; Emirhan, 2016; Esen, 2016; Topçu, 2016; Güleri, 2015; Çakın, 2014; Güven, 2014; Biçer, 2013; Kalaça, 2013; Memiş, 2013; Yılmaz, 2013; Moğul, 2012; Ulusoy ve Dilmaç, 2012; Yılmaz, 2012) rastlanmaktadır. Çalışmalarda merkeze alınan konunun değerler eğitimi ve değer aktarımı bağlamında incelendiği görülmektedir.

Literatürde değerler üzerine yapılan araştırmaların sistemli bir şekilde ilerlemesi adına birtakım sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir. Karşılaşılan sınıflandırmalarda en çok Nelson, Rokeach, Spranger ve Schwartz’a ait sınıflandırmalar kullanılmıştır. Nelson değerleri; bireysel değerler, grup değerleri ve sosyal değerler olarak üçe ayırmaktadır. Milton Rokeach tarafından yapılan Rokeach Değerler Envanteri isimiyle bilinen çalışmada değerler; temel değerler ve araç değerler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Spranger; estetik, teorik (bilimsel), ekonomik, siyasi, sosyal ve dini değer şeklinde değerleri altı temel gruba ayırarak incelemiştir. Schwartz ise değerleri; bireysel ve kültürel olmak üzere, iki düzeyde ele almıştır (Zengin, 2017).

Küreselleşme ile birlikte toplumlar değerleri üzerine düşünmeye, tartışmaya ve araştırmalar yapmaya başlamıştır. Yapılan araştırmalarla geçmişten günümüze aktarılan değerlerin neler olduğu incelendikçe her zaman diliminde insanların birtakım değerler hususunda aynı fikirleri paylaştığı, aynı değerlere ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Bu değerlerin tespiti ve yeni nesillere aktarımı bu açıdan oldukça önemli görülmektedir. Değerlerin taşınmasında edebî eserlerin yol gösterici ve etkileme gücünün oldukça yüksek olduğu bilinmektedir. Edebî metinlerle toplumun değerleri yaşatılır ve geleceğe aktarılır. Bu eserlerden biri de “menâkıbnâmeler”dir. Türk kültürü, inancı hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz, toplumun inançlarına, değer yargılarına, önemli şahsiyetlerine ait bilgileri bulabileceğimiz “menâkıbnâmeler”, Türk-İslam kültürü için önemli kaynaklardır.

"Menâkıbnâme" Yazın Terimleri Sözlüğü'nde "Din uluları ile ermiş kimselerin, yaşantılarını ve yaptıkları olağanüstü olayları anlatan yapıt." karşılığıyla açıklanmaktadır (YTS, 1974). Menâkıbnâmeler, GTS'de "Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye." olarak açıklanan menkıbelerin yer aldığı eserlerdir. Tanımlardan anlaşılacağı üzere menâkıbnâmelere yüklenen bu anlam tasavvuf geleneğinin başlangıcıyla ilgili olmalıdır. XIII. yüzyıldan itibaren yazılan bu kurgusal metinler zamanla, içerisinde gerçeklik de barındırmaya başlamıştır. Zaman zaman menâkıbnâmeleri efsaneye yaklaştıran tanımlar da yapılmıştır. Max Luthi, özellikle olağanüstülük açısından efsane ve menâkıbnâmenin birbirine çok benzediğini savunmuştur (Luthi, 2003: 317). Efsane ve menâkıbnâme arasında benzerlik kuran diğer bir isim de Pertev Naili Boratav'dır. Boratav, efsanelere "menkabe" dendiğini söylemiştir (Boratav, 2000: 105).

IX. yüzyıldan itibaren tasavvuf büyükleri hakkındaki hikâyelerin sözlü gelenekte yaygınlaşmaya başlamasıyla yayılan menâkıbnâmeler, "menkabeleri anlatılarak adları çevreye yayılan sûfi şahsiyetler hakkındaki bazı bilgiler "tezkire", "reşehât", "tabakât" ve "nefehât" gibi farklı adlar taşıyan eserlerin içerisinde ele alınmış, X. yüzyılda tabakât kitaplarında değişik kişilerin yanı sıra sûfi şahsiyetlerin de terceme-i hâlleri yazıya aktarılmıştır (Gülerer,2013:238).

Türk edebiyat geleneğinde menâkıbnâme özelliği gösteren ilk eser Tezkire-i Satuk Buğra Han, Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'ın menkıbelerini içermektedir. İlerleyen dönemde menâkıbnâmelerin çoğunlukla tarikat şeyhleri ve halifeler üzerine yazıldığı görülmektedir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ise bu gelenek yerini tarikat büyükleri dışındaki yerel şeyhler hakkında yazılan menâkıbnâmelere bırakarak yeni bir akımın başlamasını sağlamıştır.

Kahramanının hayatından hareketle dönemin sosyal, kültürel, siyasal hayatına dair pek çok güncel bilgiyi de içeren menâkıbnâmeler tarihe ışık tutabilecek sözlü ve yazılı ürünlerdir. Elbette ki bu noktada dikkat edilmesi gereken gerçek olmayan ya da uydurma denilebilecek içeriğin ayırt edilmesidir. Bu takdirde menâkıbnâmelerden bir tarih belgesi gibi yararlanmak mümkündür.

Menâkıbnâmeler, okuyan her kesimden insanın kolaylıkla anlayabileceği sade bir üslupla yazılmıştır. Dönemin edebî geleneklerine göre Arapça, Farsça kelime ve ifadeler kullanılarak yazılan bu eserler nesir ve kısa şiirlerden oluşturulmuştur (Mercan, 2003: 116). Menâkıbnâmeler, manzum ve manzum-mensur karışık veya sadece mensur olarak yazılmıştır. Öncelikle sözlü gelenekte ortaya çıkan menâkıbnâmeler daha sonra bir yazar tarafından derlenerek yazıya geçirilmiş olmalıdır. Yazarlar tarafından bâb bâb veya hikâye hikâye tertip edilen menâkıbnâmelerde her bir bölüm için yapılan adlandırma da farklılık göstermektedir. Bu bölümlerin hepsi kendi içinde kronolojik bir yapıya sahiptir.

Menâkıpnâme yazımını iki gruba ayırarak ele almak mümkündür: Birincisi biyografik mahiyette oluşturulan menâkıpnâmeler, genellikle bir veli ile aynı dönemde yaşayan ya da velinin vefatının akabinde, onu görenler henüz hayatta iken yazıya aktarılmış anlatı gurubudur. Bu menkıbeleri derleyen kişiler, genellikle velinin tarikatı içerisinde olan kişilerdir. İkincisi derleme yoluyla oluşturulan menkıbelerdir. Birinci grupta yer alan menâkıpnâmelerden farklı olan tarafı velinin vefatından uzun zaman geçtikten sonra yazıya aktarılmasıdır. Bazen gerçek olabileceği gibi genellikle hayâlî menkıbelerin aktarılması yoluyla teşekkül eden menâkıpnâmelerdir (Ocak, 1997: 30-39). Günümüze ulaşan menâkıbnâmelere bakıldığında sözlü kültürden derlenerek yazıya aktarılan bu eserlerin

yazarları tarafından topluluk önünde okunmak için yazıldıkları anlaşılmaktadır (Gülerer,2013:259).

Buradan hareketle bu çalışmanın amacı “Menâkıb-ı Evliyâ” adlı eserin transkripsiyonlu metninin oluşturulması ve değerler eğitimi açısından incelenmesidir. Eserin yazıldığı dönemdeki sözcük, dil ve üslup özelliklerini dikkate alarak metnini kurmak ve tarihi metnin değerler eğitimi açısından özelliklerini tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu çalışmada, Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi’nde 45 Hk 1229/2 numarada kayıtlı olan Menâkıb-ı Evliyâ adlı eser ele alınmıştır. Eser, Halveti Tarîkatı içerisinde şeyhlik makâmına ulaşmış olan Sünbül Sinan’a ait menkıbeleri içermektedir.

Eserle ilgili yapılan literatür taraması sonucunda Emine Karahan tarafından 2016 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırlanan “Yûsuf bin Yâkub’un Menâkıb-ı Şerîf ve Tarîkatnâme-i Pîrân ve Meşâyih-i Tarîkat-ı Aliyye-i Halvetiyye Adlı Eserinin İncelenmesi” ve Tuğba Özçelik tarafından Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırlanan “Silsile-i Sünbülüyye (Metin- İnceleme)” başlıklı yüksek lisans tezleri tespit edilerek incelenmiştir. Emine Karahan tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde metin, eserin matbu nüshası esas alınarak oluşturulmuştur.

Çalışmamızda kullanılan metin ise; Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi 45 Hk 1229/2 numarada kayıtlı olan Menâkıb-ı Evliyâ ile Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1372 numarada kayıtlı Tezkire-i Halvetiyye adlı nüshaların edisyon kritiğiyle oluşturulmuştur.

Yöntem

Araştırma Modeli

“Menâkıb-ı Evliyâ” adlı eserin değerler eğitimi açısından incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama araçlarının kullanıldığı araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45).

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi olarak tanımlanan doküman incelemesi, tek başına veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013:217). Bu çalışmada, Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi’nde 45 Hk 1229/2 numarada kayıtlı olan Menâkıb-ı Evliyâ adlı eser ele alınmıştır. Eser Halvetî tarikâtı içerisinde şeyhlik makâmına ulaşmış olan Sünbül Sinan’a ait menkıbeleri içermektedir.

Eserle ilgili literatür taraması sonucunda eserin İstanbul Üniversitesinde başka bir nüshasının olduğu ve hakkında metin ve inceleme çalışmasının yapılmadığı tespit edilmiştir.

Ayrıca, araştırmada verilerin analizi yapılırken betimsel analiz yaklaşımından yararlanılmıştır. Betimsel analizde elde edilen veriler, daha önceden araştırmacı/araştırmacılar tarafından belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır.

Eser değerler eğitimi açısından incelenirken verilerin analizinde Çakın (2014)’ın “Gülşehrî’nin Mantıku’t-Tayr’ında Eğitim Değerleri ve Türkçe” isimli yüksek lisans tezinde kullandığı

değerlerin başlık isimleri mail yoluyla izin alınarak kullanılmış ancak eser içeriğine uygun olarak araştırmacılar tarafından yeniden sınıflama yapılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni edebiyat eserleri olup örneklem “Menâkıb-ı Evliyâ” adlı eser oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

“Menâkıb-ı Evliyâ” adlı eseri değerler eğitimi açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışma, üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada, eserin nüsha tespiti yapılarak varsa müellif hattına ulaşılması, ikinci aşamada, elde edilen nüshaların çeviri yazısının yapılması (edisyon kritiğinin) ve üçüncü aşamada ise, eserin değerler eğitimi açısından incelemesi şeklindedir.

“Menâkıb-ı Evliyâ” adlı eser değerler eğitimi açısından sınıflandırılırken 3 alt başlık belirlenmiştir. Bu başlıklar “Dinî ve Tasavvufî Değerler”, “Benimsenmesi Tavsiye Edilen Değerler” ve “Sakınılması Tavsiye Edilen Hususlar” şeklindedir. Çalışma sonunda eserde toplam 50 farklı başlık altında değerler tespit edilmiştir.

“Menâkıb-ı Evliyâ” adlı eserde tespit edilen değerler belirlenen alt başlıklara uygun olarak tasnif edilmiştir. Değerlerin eserde nasıl işlendiği belirlenmiş, yer aldıkları bölümler kayıt altına alınmıştır. Ardından yorumlanarak sonuçlara ulaşılmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde “Menâkıb-ı Evliyâ” adlı eserin değerler eğitimi açısından incelenmesi sonucunda oluşturulan alt başlıklara uygun sınıflandırmalar, her değere ilişkin açıklamalar ve eserde tespit edilen bölümler yer almaktadır.

I. Dinî ve Tasavvufî Değerler

1. Allah’a Şükretmek

Şükr kelimesi, sözlükte “görülen iyiliğe karşı gösterilen memnunluk, minnettarlık” (Devellioğlu, 2009: 1005) şeklinde ifade edilmektedir.

Menâkıbnâme’de Allah’a şükrün bir kulluk vazifesi olduğu, kulların hakkıyla şükrü eda edebilmelerinin mümkün olamayacağı vurgulanmıştır:

“(M 4-b) Selef-i şâlihîn, ve e’imme-i mütekdimmîn tarîkına sâlik oldukları âhîr zamân üftâdelerine bir ni‘met-i ‘uzmâdur ki gice ve gündüz düpedüz cemî‘-i amellerin kıyup bu ni‘mete şükr etseler biñde birin edâ idemeyeler. Beyt:

Tenimde her kılm bir dil olursa

Kılamam şükrini bin yıl olursa”

2. Peygambere Salât ve Selâm Getirmek

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e salât ve selâm getirmek emredilmiştir. Salât ve selâm pek çok farklı şekilde getirilebilir. Peygamber'e salât ve selâm getirme değerinin geçtiği metin parçası aşağıda verilmiştir:

“Vasla-i şalavât keşîretü'l- berekât”

3. Peygambere İtaat ve Saygı

“Baş eğmek, emredileni yerine getirmek, söz dinlemek” anlamına gelen ‘tav’ kökünden türemiştir ve aynı manayı taşır.

“İtaat kavramı Kur'an-ı Kerim'de farklı form ve anlamlarda kullanılmıştır.” “Kur'an bu kavram çerçevesinde; ehl-i kitaba, kâfirlere, münafıklara, sözünde durmayanlara, azgınlara, sapıtanlara itaat edilmeyeceğini vurgulamıştır. (Akdemir, 2013: 425-442).”

Peygamber'e itaat ve saygı değerinin birlikte verildiğini incelediğimiz eserde görmek mümkündür:

“Merkez-i dâire'-i nübüvvet kutb-ı ufq-ı gayb u şehâdet sultân-ı serîrler sırr-ı “ Li ma'allâh burhân-ı münîr-i bî-iştibâh Muhammed Rasûla'llâh hazretlerine manşûr mîdur ki ümmet-i şeref ve rûbetin harîm-i harem-i kurbete da'vet idüp (E 2-b) hîl'at-i kerâmet ile teşrîf âyet: “küntüm hayra ümmetin uhricet li'n-nâsi” vaşfiyla tavşîf idüp “eş şeyhî fi kavmihi ke'ennebiyyü fi ümmetihî” demekle ta'rîf eyledi. Beyt:

Hâce-i levlâk (M 2-a)ü sultân-ı rasûl

Muktedâ-yı rehnümâ-yı cüz' ü kül

4. Ashâba Tâbi Olmak

Arapça, arkadaşlar anlamına gelen ashâb terim olarak Hz. Peygamber'in sohbetine katılan, hizmetinde bulunan insanları karşılamaktadır.

İncelediğimiz eserde ashâba tâbi olma bir değer olarak vurgulanmış ve hadislerle de desteklenmiştir:

“Ve dahî aşhâb ve ahhâb-ı ittibâ' ve eşâ'a ki her birisi câdde-i şerî'atde nücûm-ı hidâyet ve mâdde-i tarîkatde rücûm-ı ehl-i 'avâyet olup “Aşhâbî k'ennücûmi bi eyyihim iktedeytüm ihtedeytüm” muktezâsı kübrâ-yı dîn ve muktedâ-yı ehl-i yakîn olmağla ümmet-i merhûmeye hîdmet ü terbiyet itmîşlerdür. Beyt:

Âl ü aşhâbeş nücûm-ı râh-ı Hâk

Perde der şıdk u şafâ her yek sebak”

5. Evliyâ Sevgisi/ Saygısı

“Allah dostu” anlamına gelen bu tasavvufî terim erenler, veliler, ermiş kişiler için kullanılmaktadır. Evliyâlar genellikle kerâmetleri dilden dile dolaşan kimselerdir.

Evliyânın peygamberlerin vârisi olduğu, hürmet edilmesi, tavsiyelerinin mutlaka dikkate alınması gerektiği incelediğimiz Menâkıbnâme'de sıklıkla vurgulanmıştır.

“İşrâk-ı zemâyirde bî-naẓîr idi. Tevhîde (E 15-b) müte‘allik ғazelleri vardır ve dervîşler eşnâ-yı zikirde teberrûken teyemmünen okurlardı bu beyitler anlaruñdur.”

6. Kur'an ve Sünnete Uymak

“Sözlükte “izlenen yol, yöntem, örnek alınan uygulama, örf ve gelenek” manalarındaki sünnet kelimesinin terim anlamı fıkıh, fıkıh usulü, hadis ve kelâm ilimlerinde farklılıklar göstermekle birlikte bunların hepsi Resûl-i Ekrem’le ilişkili olma veya onun yolunu izleme noktasında birleşir. Fıkıh usulü terminolojisinde sünnet öncelikle şer‘î hükümlerin meşruiyet delillerinden ikincisini ifade eder ve “Resûlullah’ın söz, fiil veya tasvipleri” (takrirleri) şeklinde tanımlanır. Kelâm ilminde sünnet “Hz. Peygamber ve ashabının itikad ve amelde takip ettikleri yol” anlamındadır” (Bedir, 2010: 153-154).

Kur'an ve sünnet İslam kültürü içerisinde sıklıkla birlikte zikredilmişlerdir. Menâkıbnâme’de de Kur'an ve sünnetin birbirini desteklediği, bunlara uymanın gereklilik olduğu belirtilmiştir:

“Her ‘aşrda meşâyih-i hâlvetiyye ‘aleyhim es-selâm ve’t-tahıyye ‘ulûm-ı (E 3-b) zâhire ile ‘ulûm-ı bâtınayı cem’ idüp ‘akâ'id-i şâfiye ile uşûl-i şahîḥa-i şariḥa üzre kitâb ve sünnete mütâba‘at ve icmâ‘-ı ümmete muvâfaqat ‘âdetleri olup her ḥalleri delâ'il-i nakliye ile müzeyyen ve şevâhid-i ‘akliyye ile mübeyyendür.”

7. Dünyadan El Etek Çekmek/ Zâhidlik

İsteksiz olmak, dünya arzularından vazgeçerek kendini Allah’a adanmak anlamına gelen “zühd” dünyayı terk etmektir. Mutasavvıflara göre zühd hem helal hem de haram da olabilmektedir (Altıntaş, 1986: 165-166).

Menâkıbnâme’den alınan aşağıdaki örnek beyitlerde dünyadan el etek çeken kişilerin zahiren gamlı görünseler de gerçekte mutlu oldukları belirtilir:

“Bular şol bende-i dergâhdur ki
Olupdur bend-i ғamdan cânı āzād”

8. Takvâ Sahibi Olmak

Bu kavram, insanın hem inanç yönünü hem de inancı gereği yapması gereken amellerini, işlerini, söz, fiil ve davranışlarını, güzel ahlakını, ibadet ve itaatini ifade eder.

Değerler eğitimi açısından incelediğimiz eserde takvâ değeri öne çıkarılmıştır. Tespit ettiğimiz örneklerde takvâ sahibi olarak idealize edilen kişilerin takvâ algılayışlarından detaylar verilmiştir:

“[Beyt:] âyet: “sebekât lehüm mina’llâhi’l-ḥüsnâ ve elzemehüm kelimetü’t-takvâ”

9. Ârif Olmak

“Ârif; ahlâkî ve mânevî arınma sayesinde sezgi gücü ve derunî tecrübe ile öğrenen, anlayandır. Âlimin zıddı câhil, ârifin zıddı münkirdir” (Uludağ, 1991: 361-362).

Ârif olmanın manevi bir eğitimle olduğu, önemli ariflerin ulaştıkları makamlara nasıl ulaştığı aşağıda eserden alınan örneklerde görülmektedir:

“Hayli ma‘rifetu’llāh ile ve dervīşlik ile ma‘rūfdur ve meşhūr ‘azīzdür.”

10. Peygambere İman ve Peygamber Sevgisi

Peygamberlere inanmak, imanın altı şartından biridir. “Peygamberi ilah kabul etmeden ve ona Allah'ın birtakım sıfat, güç ve yetkilerini atfetmeden, bir beşer kabul ederek itaat etmelidir. Ancak onun alelade bir beşer olmadığını da unutmamak gerekir” (Ağırman, 1996: 66).

Peygambere iman değerinin Allah’a iman değeriyle birlikte zikredildiği eserde görülür.:

“‘Ali bin Ebī Ṭālib radiya’llāhu ‘anhu ve kerrema’llāhu vechehu bir gün rasūl-i kibriyā Muḥammed Muştafā Şalla’llāhu ‘aleyhi Vesellem ḥuḫūrına gelüp, yā rasūla’llāh, “dülñi alā ve aḫrabu’t-ṭarīḫ ila’llāh ve efḫaluhā ‘inda’llāhi ve esheluhā ‘alā ‘ibāda’llāhi” didi. (E 4-b) Ya‘ni beni bir ṭarīḫa delālet eyle ki Allah te‘ālāya aḫreb ve ‘inda’llāh efḫal-i vācib vallāhu kullarına eshel ḡayr-ı eṣ‘ab ola didi.”

11. Allah’ı Zikretmek

Sözlüklerde “anma, anılma” karşılığıyla verilen zikir tasavvufta Allah’ı anmak, tespih etmek anlamlarına gelmektedir. Menâkıbnâmeden alınan metinde Allah’ı zikretmenin sadece sözle yapılmaması, bütün varlıkların Allah’ı zikrettiği belirtilir:

“Şol ‘amel ki ben nübüvvette anuñla vāşıl oldum didi. ‘Ali raḏıya’llāhu ‘anhu ol ne [maḫūle] ‘ameldür diyü su‘āl idicek ḥazret-i bā nuşret-i müdāvetmet zikru’llāhū fi’l-ḫalevātı. Ya‘ni tenhālarda zikru’llāha müdāvetmetdür didi. Ḥazret-i ‘Ali daḫı hākezā “faẓīletü’z-zıkr ve küllü’n-nāsi zākirün” ve ya‘ni zikru’llāhuñ nef‘i çāk böyle midür ḫalbuki cem‘i ḫalk zākirlerdür didi. Faḫr-i ‘ālem şalla’llāhu ‘aleyhi vesellem vech-i arzında Allah Allah dir bir ādem var iken kıyāmet ḫopmaz!”

12. Allah’a İtaat ve İbadet Bilinci

“Bir Müslüman iman ettikten sonra, imanının gereklerini yerine getirmekle de sorumlu tutulmuştur. Dinimizde ibadet, Allah ile kul arasında kurulan bir ilişki, hatta kulun önemli bir vazifesidir” (Çelik, 2014: 204). Aşağıda eserden alınan örnek metinlerde Allah’a itaatın önemi ve gerçek kulluğun nasıl olması gerektiğine dikkat çekilmiştir:

“Neşr: Diledüm ki pādīşāh ḥazretlerinin rikāb-ı hümāyūn ve cenāb-ı sa‘ādetleri maḫrūn ve meymūnlarına ki ḫulūş-ı [‘ubūdiyyetüm] ‘ubūdiyyete ‘i’lām için bir laṭīf risāle te’līf eyleyem ki maẓmūn-ı menḫabet-i meşḫūnı ṭarīḫ-ı ḫalvetiyyenüñ diyār-ı Rūm’a gelüp münteşir olmasına kimler bā’iş olmuşlardır.”

13. Aslına Kavuşma Arzusu

“Kâmil insanın görevi, sâlikin hayvanî rûhunun altında faal olan ve insânî rûhu etkisi altına alan; ilimden, ma‘rifetten, terbiyeden uzak rûhu eğitim ile terbiye ederek aslına dönüştürmektir. Bu da sâlikleri, Allah’ın dileği ve sünneti doğrultusunda eğitmek ve onlara en güzel şekilde örnek olmakla gerçekleşir” (Tenik, 2015: 437). Aşağıda eserden alınan örnekte kâmil insanlara yapılan ziyaretin, insanları olgunlaştıracığı aslına döndüreceği belirtilir:

“Neşr: Tā kim ziyāret olunan e‘azz-ı kirām ne maḫūle vācibü’l-iḫtirām kimesnelerdür zāhir olup ervāh-ı tayyibelerinden füyūzāt-ı rûḫāniyye ve fütūḫāt-ı rabbāniyyenüñ ziyāde ḫuşūlüne sebeb ola.”

14. Kerâmet

“Sözlükte “iyi, ahlâklı ve cömert olmak” anlamına gelen kerâmet, kerem gibi masdar olup “iyilik, cömertlik” mânasında isim şeklinde de kullanılır. Sûfîler kerâmeti Allah Teâlâ’nın velî kuluna bir ikramı ve lutfu olarak kabul etmişler, Allah’ın kendisine itaat eden ve ona yaklaştırmaya çalışan velîlere bunu ihsan edeceğini söylemişlerdir. İlâhî bir lutuf olmakla beraber kerâmete mazhar olan bir velî kendisinden böyle bir hal zuhur ettiği için bu halin bir mekr, istidrâc ve ibtilâ olmasından korkar” (Uludağ, 2002: 265-268).

Menâkıbnâmede kerâmet değerinin kullanım sıklığı diğer değerlere göre oldukça fazladır. Maksud Dede, Çelebi Efendi gibi evliyâların gösterdiği kerâmetlerden örnekler aşağıda yer almaktadır:

“Rivâyet olunur ki Seyyid Yahyâ ‘âlem-i mişâlde kendüyi semâ-i dünyâyâ çıkmış ve dāmânına bir miqdâr gendüm alup cû-be-cû gûşe-be-gûşe şark u garba ve ‘Acem’e ve ‘Arab’a neşr eyler ki Şeyh Pîr Şadre’d-dîn hâzretlerine vâkı’asın ‘arz itdükde kesret-i âşâr-ı hilâfet ve vefret-i envâr-ı velâyet ile ta’bîr eyler.”

15. Nefse Uymamak

Sözlükte nefis kelimesi; “ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süflî arzular” olarak yer alır (Uludağ, 2006: 529-531).

İncelediğimiz eserde nefse uymanın insanı kötü duruma düşüreceği, değme pehlivanın nefsin elinden yakayı kurtaramayacağı belirtilmiştir:

“tarîk-ı şüfiyyeye ragbet ve kendü nefsi ile nice zamân mücâhede ve riyâzat idüp ba’dehü tarîk-ı Zeynü’d-dîn-i hâfiyyeden bir kimesneye vâsıl olup ol tarîkden icâzet buldukdan soñra kıanâ’at itmeyüp hâlvetiyyeden Şeyh Zâhir ki kaviyyü’l-hâlet bir kimesne imiş.”

16. İcâzet

“Sözlükte ‘su akıtmak; helâl kılmak, izin vermek, onaylamak, geçerli kılmak’ gibi manalara gelen cevz kökünden türeyen icâzet, İbn Fâris’e göre “su akıtmak” şeklindeki anlamından hareketle ‘bir âlimin ilmini talebesine aktarması’ manasında terimleşmiştir” (Akpınar, 2000: 393).

Tarîkat kültürü içerisinde icâzet almanın gereği ve öneminin vurgulandığı eserden örnekler aşağıda verilmiştir:

“‘‘Âkıbet hilâfet virüp Rûm iline gönderdi.”

17. Teslimiyet

“Teslimiyet; boyun eğmek, inkıyad etmek, itirazsız kabul etmek ve teslim olmak anlamında kullanılan bir kavramdır. İslam ve selâm ile aynı köktendir. Teslimiyet, kader tecellisini rızâ ile karşılamak; mukadderatı kabullenmek; başa geleni, içinde ve dışında bir değişiklik meydana gelmeden kabullenmektir” (Yılmaz, 1996: 30).

Teslimiyetin manevi eğitimdeki yerinin önemi aşağıdaki metinlerde belirtilmiştir:

“Fe’emmâ Mısrâ’: Çäre nîst der-in mes’ele-i illâ teslim.”

18. Kaza Ve Kadere İman

Kaza ve kader kelimesi İslâm Ansiklopedisi'nde Yusuf Şevki Yavuz tarafından şu şekilde açıklanmıştır: “Allah'ın yaratıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesini ifade etmek üzere literatürde kader ve kaza kelimeleri kullanılır. Sözlükte ‘gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak’ gibi manalara gelen kader, ‘Allah'ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi’ diye tarif edilir” (Yavuz, 2001: 58-63).

Menâkıbnâme'den alınan aşağıdaki örnekte kaza kavramı yaratıcının iradesinin yansıması olarak aktarılmıştır:

“Kaẓā eliyle yazılmış cemī‘-i eşyānuñ”

19. Fânî Olmak

“Ölümlü” ve “geçici” olmak anlamlarındaki kelime tasavvufta müridin nefsinden sıyrılmasını da ifade etmektedir.

İncelediğimiz eserden alınan aşağıdaki örnekte fani olma değeri Kur'an-ı Kerim'den bir âyetle desteklenerek açıklık getirilmiştir:

“Vücūdî şafhasına küllü men ‘aleyhâ fân”

20. İnsan-ı Kâmil

Kâmil insan modeli tarîkatlarda öne çıkarılmıştır. Menâkıbnâme'den alınan aşağıdaki bölümlerde Halvetîlik ve tasavvuf kültürü içerisinde başat velilerden örnekler verilmiştir:

“Sünbül Efendi merhûm “Eger Çelebi Efendi'ye irişmesem aña irâdet getürürdüm.” diyü şehâdet idermiş. Ve Çelebi Efendi'nün bir halîfesi dahı ‘Uşşâklı ‘Ala‘addîn Efendi’dür gayet ulu ‘azîzdür.”

21. Huşû İçinde Olmak

“Tevâzu ile aynı manaya gelen huşû, Hakk'a boyun eğmektir. Kalbin yumuşaklık ve inceliğine bağlı olarak kişinin yüce Tanrı'ya alçakgönüllülük göstermesi ve itaat etmesidir. Huşû'nun yeri kalptir” (Altıntaş, 1986: 158).

İncelediğimiz eserde huşû içinde olma değeri tasavvuf kültüründen örneklerle pekiştirilmiştir. “İnsan huşûsunu en zor şartlar altında bile bozmamalıdır” görüşü eserde vurgulanmıştır:

“Merhûmuñ ‘âdet-i kerîmesi eşnâ-yı va‘zda mübârek gözlerin yummak idi. Hemân isti‘âze ile şürü‘ eyler(E 27-b) câmi‘ün kıymetin bir miqdâr istimâ‘ idüp ol dahı ıtaşa bağılı imiş. Gitmek isteyüp câmi‘ün miftâhların getürüp [şeyh] Efendi gıtdüğün zamânda câmi‘i açık komayasın berk idesin diyü nidâ eyler. Merhûm gözleriñ açup görür ki câmi‘de benî âdemden bir ferd kalmamış kapatma yorur. Var git birkaç âyet-i kerîme tefsîrini nakl itmek niyyetiyle şürü‘ itdüm.”

22. Tövbe

“Sehl et-Tüsterî, ‘Tövbe kulun günahını unutmamasıdır’ derken Cüneyd-i Bağdâdî tövbeyi, ‘Kulun günahını unutmamasıdır’ şeklinde tarif etmiştir. Sehl’in tarifi henüz sülûkün başında olan ve günaha bulaşması ihtimali bulunan müridlerle, Cüneyd’in tarifi, Allah’ın büyüklüğü düşüncesine dalan ve O’nu zikretme halinde bulunan hakikat ehli ve âriflerle ilgilidir” (Uludağ, 2012: 2814-285).

Tövbe, incelediğimiz eserde yapılması gereken bir davranış biçimi olarak tanımlanmıştır:

“Nice müddet ‘ilm-i zâhirde hîdmet ve mevâlî’-i ‘izâm ile şohbet idüp yanlarında tamâm-ı rağbet üzre ‘ayş ü ‘işrete meşgûl iken bir gice vâkı’asında kıyâmet kopmuş (E 31-a) görüp kendüye envâ’-ı ‘ukûbet iderler biñ dürlü tazarru’ u i’tizâr ve tevbe istiğfâr ile h’âbdan bîdâr olup”

23. Posta Oturmak

Post kelimesi kaynaklarda şu şekilde açıklanır; “deri, kabuk, cilt” manasına gelen Farsça post kelimesi Türkçe’de “hayvan derisi” anlamında kullanılır. Küçük ve büyük baş hayvan derisinden yapılan minder ve seccadeye post veya pösteki (püsteki) denir. Şeyhin oturduğu post mensup bulunduğu tarikatın pîrinin makamıdır ve şeyh posta oturmakla tarîkat pîrini temsil eder.” (Arpaguş, 2007: 332-333).

Tasavvuf geleneği içerisinde posta oturmanın bazen istihâreyle yapılabileceği aşağıdaki örnekte belirtilmiştir:

“Hâzret-i Şeyh dahı vefât eyler ‘acabâ seccâde kime naşîb ola diyü dervîşler muntazır iken Merkez Efendi gelüp vâlid-i merhûm dahı istihâre kılup (E 31-b) Merkezün cülûsın muhakkağ ma’lûm idicek tevaqquf lâzım gelüp zîrâ merhûm Merkez fenâsı gâlib kimesne idi ve şüretâ fenâ üzre pelâs-püş idi ekşer-i nâs taraf-ı hilâfda olup hâkâret ile nazar iderlerdi. Ve seccadeye lâyık degül i’tikâd iderlerdi.”

24. Hidâyet

Hidâyet kelimesi masdar olarak “doğru yola girmek, doğru yolu göstermek” anlamında, isim olarak ise “doğru yol, kılavuzluk” anlamlarında kullanılır ve “amaca ulaştıracak yolu gösterme, bu yol için kılavuzluk etme” şeklinde tanımlanabilir (Yavuz, 1998: 473-477).

İnsanları hidayete ulaştırmanın bir görev olarak yapıldığına dair örnekler aşağıdaki metinde yer almaktadır:

“Tâ kim ihtilâf itlâfa mübeddel ve şikâk vifâka muhavvel olduğdan sonra Merkez’den dahı mücâz olup bir cânibe irşâda müteveccih oldılar.”

25. Seyr ü Sülûk

“Sözlükte “yola girmek, yolda yürümek; (bir şey) başka bir şeyin içine nüfuz etmek, katılmak, intikal etmek” anlamlarına gelen sülûk kelimesi tasavvufta “insanı Hakk’a ulaştıran tavır, amel, ibadet, fiil, hareket ve davranış tarzları” mânasında kullanılmıştır. Tasavvuf “sülûk ilmi” şeklinde tarif edilir. Bu ilmin konusu, tâlibin Hakk’a erme yeteneğini kazanmak için nefsinin dünya kirlilerinden arındırması, ahlâkını düzeltmesi ve güzelleştirmesi, amacı da nefsinin ve rabbini bilmesidir” (Uludağ, 2010: 127-128).

Seyr ü sülûk üzre olan birinin yanlış işler yapmayacağı aşağıdaki örnek metinde aktarılır:

“Bu niyyet üze (E 32-a) istiḥāre idicek Rūm ilinde Yanya nām bir gūşeden nidā gelüp bu cānibde teşnedil ṭālibler ve seyr ü sūlūka rāğıblar vardur.”

26. Kur'an ve Sünnete Uymak

“Sözlükte “izlenen yol, yöntem, örnek alınan uygulama, örf ve gelenek” mânalarındaki sünnet kelimesinin terim anlamı fıkıh, fıkıh usulü, hadis ve kelâm ilimlerinde farklılıklar göstermekle birlikte bunların hepsi Resûl-i Ekrem’le ilişkili olma veya onun yolunu izleme noktasında birleşir” (Bedir,2010: 150-153). Kur'an ve sünnete uygun bir hayat sürmek her Müslümanın benimsemesi gereken bir tavidir:

“Emr-i Bārī te‘ālā böyle cārīdür ki varup ihyā-yı ṭarīk ve icrā-yı sünnet idesün diyü işāret vākı‘ olur.”

27. Allah'ın Rızasını Gözetmek

Menâkıbnâmeden alınan aşağıdaki metinde Allah rızasını gözeten her kişinin kurtuluşa ereceği vurgulanmıştır:

“Za‘īm-i nādān merḥūm şeyḥe üç akçe cihet ile bir imāmet teklīf ider. Merḥūm daḥı bizim ḥidmetimūze muḥarrer cihet dünyā degūldür “in ecriye illā ‘ala’llāh” bizim ḥidmetimūz ḡayrısınadır diyü ḥikmete ḥavāle idüp şūretā ḡabūl eyler.”

28. Ferâset

“Görüş, tahmin ve anlamada, dikkatli düşünüp isabet etme demektir. Mutasavvıflar bu ifadeyi gaybın görülmesine, yakinin mūkāşefesine, isabetli görüşlere, kalplerine doğan samimi hislere, dinî tefekkürün sonucunda ortaya çıkan aklî hükümlere ve nâil olunan makamlara hamlederler” (Altıntaş,1986: 156).

Ferâset sahibi bir kişinin doğru tercihlerde bulunacağı metinde açıklanmıştır:

“Ferâsetle bildüm ki sâbıkā imām bu kimesne olup baña teklīf itmişler meger faḡīru’l-ḡāl ehl-i ‘ıyāl imiş hemān niyyet itdüm ki imāmeti kendüm idem ve cümle vazīfeyi yine ol imām-ı ‘atīk olan faḡīre virem.”

29. Biat Etmek

“Türkçede biat şeklinde kullanılan kelimenin Arapça aslı bey’attır. Bey’at “satmak; satın almak” mânasındaki bey’ masdarına bağlı olarak “yöneticilik tevdi etmek, birinin yöneticiliğini benimsemek” anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber döneminde daha çok dinî hükümlere bağlı kalmak ve Resûlullah’a itaat etmek anlamında kullanılan biat, Hz. Ebû Bekir’in halife seçilmesinden itibaren sonraki kullanışlarına esas olacak siyasî bir mahiyet kazanmış, bir devlet başkanını seçme yahut seçilmiş veya bu makama herhangi bir yolla gelmiş devlet başkanına bağlılık sunma anlamında kullanılmaya başlanmıştır” (Kallek, 1992: 120-122):

“Birkaç günden soñra imāma bir ḡaber [cezbe] irüşüp bi’at eyledi. Ve eṭrāfdan fevc fevc ṭālibler gelüp bi’at itdiler.”

30. *Mâsivâ*

“Sözlükte ‘şey’ anlamına gelen mâ ile ‘başka, gayr’ anlamındaki sivâ kelimesinden türetilmiş bir tabir olan mâsivâ mâsivallah, mâsive’l-Hak şeklinde de kullanılır. Tasavvuf yoluna yeni girmiş veya bu yolda olmakla birlikte vahdet makamına erememiş sâlikler Hakk’ın varlığı (vücûd) ve Hakk’ın gayrinin varlığı (mevcûdat) olarak iki varlık görür. Bu bağlamda Cenâb-ı Hakk’ın ahadiyyet mertebelerinden sonraki bütün mertebelerde ve âlemlerdeki zuhuru mâsivâdır” (Uludağ, 2003: 76).

İncelediğimiz eserden alınan aşağıdaki örnekte mâsivânın bazı mutasavvıflara hiç uğramadığı belirtilmiştir:

“Didüm mübârek başın salup ne ‘aceb elhamdüli’llâh kırk yıldur ki namâz içre qalbime mâsivâ gelmiş degüldür diyü terk-i hâtıra tergîb ile te’dîb eylediler.”

31. *Her Şeyin Allah’ın Hükmü İle Olduğuna İnanmak*

Menâkıbnâmeden alınan aşağıdaki metinde her şeyin Allah’ın hükmü ile olduğuna inanmanın itikadi olarak önemine vurgu yapılmıştır:

“(M 21-b) Yanya’da meşhûrdur ki Preveze’ye kâfir galebe idüp hîşârı almak muhaqqak olup Müslümânlardan hîşâr içre on sekiz adam qalup toparı dahı batıl olup cümlesi bedhâl olıcaq vâlid-i merhûm bir gice ıztırâb u iltihâb ile hâbdan bîdâr olup dervîşleri ile el fisâr itdiler. Hâkîr gitdiklerin idrâk iderüm rivâyet olunur ki vardıkları gibi ahlâ toba tufenge bakmayup toğrı hîşâr içre girüp kendü eliyle bir toba çeküp bismi’llâh diyüp atup hikmet-i İlâhiyye kapudânları olan kimesneye râst gelüp nice kâfir helâk ider. Müslümânlara kuvvet gelüp hîşârdan taşra çıkup kâfirün metrislerün başup sūfîler tevhide başladılar. (E 34-b) Vâlid-i merhûm siyâh şemle ile bedenler üzre çıkup Allah didüğü gibi Türk’ün şeytânı geldi diyü hemân münhezim olurlar.”

32. *Dünyaya Gönül Vermemek*

Tasavvufta nefisle mücadelenin yollarından biri de, dünyaya gönül vermemek, maddeden ilgiyi kesmektir. Bu, sufileri dünyadan tamamen ayrılmaya kadar götürmektedir. Dünyaya gönül verenlerin pişman olacağı aşağıdaki örnekte açıklanmıştır:

“Ben ne hîdmetkâr ve ne maḥdûm oldum kâşki gelmeseydüm ‘âleme ma’dûm oldum kâşki”

33. *Dünyaya Aldanmamak*

“Tasavvuf düşüncesinde dünyâ kavramı, insan bilincinin farklı seviyelerine göre farklı şekillerde anlaşılmıştır. Sūfîlerin tasavvuftaki bilinç türleri olarak ortaya koydukları avâm, havâss ve ehass gruplamasına göre dünyâ karşısındaki tutumun da değiştiği görülmektedir. Sūfîlerin avâmın dünyâ algısını âfet, havâssın dünyâ algısını nîmet, ehassın dünyâ algısını âyet olarak gördükleri söylenebilir” (Erginli, 2006:361).

Menâkıbnâmeden alınan aşağıdaki metinde dünyaya aldanmayan insanların kurtuluşa ereceği vurgulanmıştır:

“Evvelâ bu kelâm ‘âlem-i vahdetün lezzetinden müfâraḳat tezekkür olındığı zamânda lisân-ı hâlden kâle gelmişdir.(M 23-a) Ve şâniyen şerâyıṭ-ı ni’met-i vücûd ki edâsında nice ehl-i şühûd ‘âciz ve mertebe-i kemâle er kimesne hâ’iz olmuşdur. Maḳâm-ı ‘âczde vârid olmuş kelâmdur. Ve şâlişen bu kelâm maḳâmında denilmiş degüldür. Muḳtezâ-yı ba’z-ı hâldür. Bu mertebede faḥr-i ‘âlem Muḥammed

sallā'llāhu te'ālā 'aleyhi vesellem “yā leyte Rabbī Muḥammedin lem yuḥalleḳu Muḥammeden” (E 36-b) demişdür.”

34. Dua Bilinci

“Dua kelimesi, “çağırma, seslenmek, istemek; yardım talep etmek” mânasındaki da'vet ve da'vâ kelimeleri gibi masdar olup, “küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyaz” anlamında isim olarak da kullanılır. İslâm literatüründe ise Allah'ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tâzim duyguları içinde lutuf ve yardımını dilemesini ifade eder”(Cilacı, 1994: 529).

İncelediğimiz eserden alınan metinlerde duanın kulluk bilinci içerisinde yapılması gerektiği belirtilmiştir:

“İnde zikrū's-şâlihîn tenezzülü'r-raḥme” mücibince feyz-i Bārî yarî kılp nâzırına nuşret u dil-i bî-ğıl sâmi'ne sekînet ü tamâ niyyet müyesser ola. Şî'r: “

Mâ inne medeḥtü Muḥammedin bi-meḳālî

Lâkinne medeḥtü maḳâletî bi-Muḥammedin”

35. Şerîat, Tarîkat, Hakikat

Şerîat kelimesi şer' kökünden türemiştir. “Bir semavî dine dayanan hükümler bütünü” anlamında kullanıldığı belirtilmektedir (Türkan, 2010: 571-574).

Tarîkat: “Aynı dinin içinde birtakım yorum ve uygulama farklılıklarına dayanan, bazı ilkelerde birbirinden ayrılan Tanrı'ya ulaşma ve onu tanıma yollarından her biri. Hakikat: “Gerçek, gerçeklik” olarak açıklanmaktadır:

“İlâhî bunlar hürmetine ben nâcârî nefis ü şeytân ve dünyâ vü hevâ şerlerinden ḥalâş idüp şerî'at ve tarîkat ve ḥaḳîkat ve ma'rifet nûrları ile münevver eyle. Belümi dilimde kıl lisânımda degül. Ve ma'rifetüm derûnumda kıl zebânımda degül.”

II. Benimsenmesi Tavsiye Edilen Değerler

1. Merhamet

Kelime, “acıma duygusu, bu duygunun etkisiyle yapılan iyilik, lütuf anlamında isim olarak kullanılan merhamet ve aynı manadaki rahmet kelimeleri öncelikle Allah'ın bütün yaratılmışlara yönelik lütuf ve ihsanlarını ifade etmekte, bunun yanında insanlarda bulunan, onları hemcinslerinin ve diğer canlıların sıkıntıları karşısında duyarlı olmaya ve yardım etmeye sevk eden acıma duygusunu belirtmektedir. İslâmî kaynaklarda merhamet kavramı genellikle rahmet kelimesiyle ifade edilir. Ancak Türkçede merhamet hem Allah'a hem insanlara, rahmet ise özellikle Allah'a nispet edilerek kullanılır.” (Çağrı, 2004: 184-185) şeklinde açıklanmıştır.

Menâkıbnâmeden alınan aşağıdaki metinde merhamet kâmil insan olmanın en önemli belirtisi olarak anılmıştır.:

“(M 17-a) Ve her kanda gitse tenhâ giderdi yüzünde envâr-ı velâyet ve âşâr-ı hidâyet dirâḥşân idi. Sünnete ri'âyet idüp ḥımâra binerdi ve yanına torba ile mevcûd olan meyvelerden götürüp nâ-bâliğ oğlancıklara virürdi. Ve gâhi ba'zı mekteplere gelüp eger eṭfâl sebaḳların almış bulunsa (E 28-a)

mu'allime minnet idüp şefâ'at iderdi. Ve etfâli mesrûr olsunlar diyü âzâd itdürürdü ve benim için hayr du'â idüñ siz ma'sûmlar siz dahı mükellef olmaduñuz du'âlaruñ müstecâbdur bu yüzi kara şakalı aķ 'âşî koca için du'â eyleñ böyle ki kıyâmetde yüzi ağ ola diyüp ağlardı. Yâ Rab bu ma'sûmlaruñ du'âsın redd eyleme diyü tazarru' iderdi.”

2. Aile Kurmak

“Kur'an ve sünnete göre aile dikkat edilmesi gereken, her bir üyesiyle bir fonksiyon icra eden, toplumu ayakta tutan bir kurumdur” (Teyfurov, 2014:241-258):

“şeyhüñ vaşıyyeti üzre kerîmesi Şafiyye Hatun'ı nikâhlayup otuz üç yıl seccâde-i irşâdda kâyim oldılar.”

3. İlim Sahibi Olmak

Aşağıdaki metinde Hazreti Ali'nin ilim sahibi olmasına atıf yapılmıştır:

“ ‘Âlim-i ‘ilm ‘Alî”

4. Adâlet

“Adâlet, “davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak (Allah hakkında kullanıldığında ‘şirk koşmak’)” gibi manalara gelen bir masdar-isimdir. Adâlet, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde genellikle “düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık” gibi anlamlarda kullanılmıştır” (Çağrı, 1988: 341-343):

“Pâdişâh-ı dîn ü devlet mâh-ı burc-ı ‘adl ü dâd

Âfitâb-ı evc-i rif'at Hâzret-i Sultân Murâd.”

5. Fazilet/Cömertlik

“Fazilet kelimesinin türetildiği fazl kelimesi masdar olarak “artmak, fazlalaşmak, üstün olmak”, isim olarak ise “eksikliğin (naks) zıddı, artık, fazlalık, ihsan” gibi manalara gelir. Klasik sözlüklerde fazlın ileri derecesine fazilet dendiği belirtilmiştir” (Çağrı, 1995: 268-271).

“Cömert, Farsça cevân-merd kelimesinden Türkçeleştirilmiştir. Cömertlik kavramı İslâm ahlâkı literatüründe genellikle sehâ, sehâvet ve cûd terimleriyle ifade edilir. Sehâ ve sehâvet sözlükte “ocağın, içinde kolaylıkla ateş yakılacak şekilde geniş tutulması ve yanmakta olan ateşin alev ve dumanının kolayca yükselmesine imkân hazırlanması” anlamına gelir. Bu manadan hareketle gönül zenginliği ve genişliğine de sehâvet denilmiştir” (Çağrı, 1993: 72-73):

“Fużalâ merci'idür südde-i fazl u keremi”

6. Doğruluk/Dürüstlük

Doğruluk ve dürüstlük erdemi mutasavvıfların en önemli vasıflarından birisi olarak metinde belirtilmiştir:

“ Şulehâ melce'idür 'izzet ile hâk-i deri”

7. Tevâzu

Alçakgönüllülük anlamına gelen tevâzu, Hakk’a boyun eğmektir. “İşte âhiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. (En güzel) âkıbet, takvâ sahiplerinindir” (el-Kasas, 83):

“Neşr: Diyü ervâh-ı kudsiyyenüñ te’yîdâtı ile mü’eyyed olup gâh u bî-gâh esb-i tevâzu’a süvâr ve evliyâ-i kibârûñ mezârât-ı müteberrikelerine geşt ü güzâr itmek.”

8. Nâm Sahibi Olmak

Nâm kelimesi sözlükte “ad, ün” gibi anlamlara gelir. Aşağıda eserden alınan örnekte iyi nam sahibi olmanın önemi açıklanmıştır:

“Ve Mollâ Pîr Mehmed Erzincânî ki cümleden pîr-i pîş-i kadem-i cemîlü’l-şiyem ‘azîzdür. Mesned-i sa’âdetimiz olan Çelebi Efendi’nün şeyhidür. Zîkr-i Çelebi halîfe kudise sırruhu. Çelebi halîfe Aksaray’da mütevellid olup Şeyh Cemâlü’d-dîn Aksarâyî ki ‘ulemâ içre te’lîfât u taşnîfât ile ma’rûf ve Hâzret-i Ebî Bekr radîya’llâhu ‘anhu neslinden olmağla mevşûfdur anuñ evlâdındandır. Kâzî’asker-zâde olduğıçün Çelebi diyü şöhret bulmuşdur. Mağlaşları Cemâlî-yi Halvetîdür. Merhûm müftî ‘Ali Çelebî’nün ki hâlâ mevcûd olan mevle’l-mevâlî iftihârü’l-ehâlî Fazl Efendi’nün vâlididür ve Pîrî Paşa ki merhûm Sultân Süleymân’uñ maqbûl vezîridür. Çelebi halîfenüñ ‘ammleri olup cedd-i a’lâları Cemâlü’d-dîn’e nisbet olup bunlara Cemâlî- (M 6-a) zâdeler derler.”

9. Hayırseverlik

Hayırseverlik kelimesi “Hayırsever olma durumu, iyilikseverlik, yardımseverlik, hayırperverlik” anlamlarına gelmektedir:

“Sultân Bâyezid’in [Bâyezid’den] Yedi Kule semtinde Kızlar Kilisesi demekle ma’rûf güşe-i istid’â idüp pâdişah dağı ‘atâ idüp bir ‘azîm hankâh-ı ‘uzlet-penâh ve ‘imâret ve câmi’ ve medrese ve hamâm binâ idüp Çelebi Efendi hâzretleri tokuz yıl miqdârı teşrîf idüp etrâf-ı [etrâf u] eknâfdan kavâbil-i rûzgâr olanlar şem’-i cem’ine pervâne-vâr cemî’[cem’] olup”

10. Yardımseverlik

“Yardımseverlik, önemli ve yaygın bir toplumsal değerdir. Toplumsal hayatta karşılaşılan ve çözümünde zorlanılan problemler, yardımlaşma yoluyla kolaylıkla çözülür. İnsanlar çok farklı konularda birilerine yardım edebilirler. Yardım ilişkisinde taraflardan birisini yardımsever, diğer tarafı ise yardıma muhtaç kesim oluşturur” (Vatandaş, 2003: 149-160):

“Ve Çelebi Efendi’nün bir halîfesi dağı Şeyh Erdebilî Sinan’dur ki Ayasofya kırbunda kendüye gelen şadekât ile bir zâviye binâ idüp kemâ yenbağî evkâfiñ ta’yîn itmişdür.”

11. Kadirşinaslık

Sözlükte “Değerbilirlik, iyilikbilirlik” şeklinde ifade edilir. İnsanlara değer verip kıymetlerini bilerek davranma olarak da tarif edilen kadirşinaslık herkese layık olduğu değeri vermektir:

“İllâ fî zamāninā Çelebi halîfe gelür huşuşan cedd-i a’lâsı hâzret-i şiddîk-ı ekber dağı oldı [ol] seyyidü’l-beşer ile hem baş [ve hem pisterdür] pister diyü pâdişah hâzretleri şeyhe kırk biñ aqça ile bir

ester ve kırk nefer dervîşe ellişer filori in‘âm idüp ‘ämme-i erkân-ı devlet ve a‘yân-ı saltanat-ı ümerâ ve dahı vüzerâ ve kâdı ‘askerler gelüp hazret-i şeyhi Üsküdar’a geçürürler.”

12. Çalışkanlık

Sözlükte “Çalışkan olma durumu, faaliyet” şeklinde belirtilmiştir. Çalışkanlık yapılan her işin hakkını vermek demektir:

“Ba‘dehû hâmmâm binâ idüp ol etrâfa merkez-i vilâyet diyü bir memleket olmuştur.”

13. İhlas Ve Samimiyet

Sözlükte isim olarak “Temiz sevgi ve yürekten bağlılık” şeklinde ifade edilen ihlas kelimesi dini anlamda ise “İbadetlerdeki içtenlik” şeklinde açıklanmıştır.

Samimiyet kelimesi isim olarak “içtenlik” anlamında kullanılmaktadır. Aynı zamanda sözlükte “Senli benli olma durumu, samimilik” şeklinde ifade edilmiştir.

İncelediğimiz eserde ihlas kavramı karşılaştırmalı olarak aktarılmıştır:

“Ebu’s-su‘ûd Efendi cenâzesine geldükde dünyâda bî-riyâ bu kimesneyi (E 30-a) görmüşdün diyüp namâzın kıldılar.”

14. Anne Babaya İtaat

Anne ve babaya itaat Kur’an-ı Kerim’de geçen bir konudur. "Biz, insana, ana-babasına iyilikte bulunmayı tavsiye ettik. Özellikle de anasını tavsiye ederiz ki, o, kat kat zaafa düşerek ona hamile kalmış, emzirmesi de tam iki sene sürmüştür. Binaenaleyh; bana ve ana-babana şükret. " (Lokman, 31/14). Aşağıdaki metinlerde ana babaya itaatin insan üzerinde önemli bir sorumluluk oluşturduğu belirtilmiştir:

“Cihân içre odur hayru’l-veled kim

Ri‘âyet ide hak-ı vâlideyni

Huķûkı anlaruñ üstünde çokdur

Koma âdem iseñ boynuñda deyni

Şu kim cândan saña dir kırratü’l-‘ayn

Sen anuñ hıdmetin bil farz-ı ‘ayn”

15. Adına Ölümsüz Bir Eser Bırakma

“Kâmil odur ki; koya dünyada bir eser, eseri olmayanın yerinde yeller eser” diyen Mevlânâ’nın da işaret ettiği gibi insanın dünyaya geliş amaçlarından biri de insanlara hayırlı işler yapmaktır. Menâkıbnâme’de adına ölümsüz bir eser bırakan kişiler yüceltilmiştir:

“Nice ‘aded te’lîf ü taşnîfi kırup Lügat-ı Kâmûsı Türkî’ye terceme idüp seksen cüz’i bir ‘azîm kitâb olmuştur. (E 30-b) Cemî‘-i ‘ulemâ vücûdına râğıblar olup ve kâtibler tutup nüshasın almağa tâliblerdür. Kendülerden sonra çok mu‘ammer olmayup intikâl itmişlerdür. El-hamdü lil’İlâhi Rabbü’l-‘âlemîn bir dâ‘î-yi hakîr merhûm Merkez Efendi’ye irişüp nice dersler ta‘lîm buyurdıklarından sonra tefsîr-i şerîfde sûre-i keşşerü teberrek ü teyemmünen kırâ‘at itdirmişlerdür.”

III. Sakinilmesi Tavsiye Edilen Değerler

1. Dedikodu/Kovuculuk

“Başkalarını çekiştirmek ve kınamak üzere yapılan konuşma, kov, gıybet, kılûkal” . Dedikodu dinen yasaklanan davranışlar arasındadır. “... Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O hâlde Allah’tan korkun...” (el-Hucurât, 12)

İncelediğimiz eserde dedikodunun tarihte yolaştığı olumsuz bir durum anlatılarak insanlara nasihat edilmiştir:

“Merhûm Sultân Mehemmed’ün vezîri Aḥmed Paşa [Sultan] Bâyezid’i gâhî [vâlidine] ğamz idüp belki kâtline remz idermiş.”

2. Önyargılı Olmak

Sözlükte “Bir şeyi yeterince bilmeden varılmış kanı; önceden verilmiş yargı” ve “bireyde başka bireylere, toplumsal kümelerle karşı sevgi ya da düşmanlık duygusu uyanmasına yol açan, koşullanmış bir duygusal tutumu yansıtan yalınkat inanç, kanı, genelleme” şeklinde açıklanmıştır. Menâkıbnâme’de önyargının olumsuzluğu örneklendirilerek aktarılmıştır:

“Neşr: Çelebi Efendi’nün enfâs-ı tayyibelerine vâsıl olanlardan kimesne mahrûm kalmamışdır. Her biri isti’dâdı mîkdârı tārîkatden ḥişsedâr olmuşdur. Velâkin kemâl-i zühûr ile ‘âlemde meşhûr olanların birisi Şeyḥ Velî’dür ki anuñ zamânında yetmiş bin mürîde kisve giydirmişdür. Şeyḥ Dâvud anuñ mürîdidür ki mehdî olmak töhmetiyle kâtl olunup şehîd olmuşdur. Fi’l-vâkı’a mâbeynlerinde bir güft ü gû olup [cümlesi içre ḥatâ vü ğalaṭ vâkı olup] şîrât-ı müstakîm (E 16-b) üzre hâdî vü mühtedî dimegi ta’birde takşîr idüp ḥâricde mehdî ma’nâsın işâ’a itdiler. Kâzâ-yı İlâhî ile sebep-i murâdları oldı. Allâhümme ‘âfinâ.”

3. Gaflete Düşme

“Sözlükte ‘terk etmek, önemsememek’ anlamında masdar ve ‘dalginlik, dikkatsizlik, yanılma, ihmal’ mânâsında isim olan gaflet kelimesi, ‘bir şeyin gerekliliği ortada iken bunun idrak edilememesi’ ‘nefsin kendi arzusuna uyması, zamanın boş geçirilmesi’ ‘yeterince uyanık ve dikkatli davranılmadığı için insana arız olan yanılma hali’ şeklinde tarif edilmiştir” (Uludağ, 1996: 283-284).

Kur’an-ı Kerim’de maddî ve manevî menfaatlerini bilen insanlara “zâkir” ve “ehl-i zikir”, bundan habersiz olanlara da “gafil” denilmiştir. Gaflet “unutma ve yanılma” anlamlarına da gelse de bir şeyi bilen bile terk etmek gaflettir (Uludağ, 1996: 283-284). Aşağıdaki metinlerde gaflete düşen kişilerin yaptığı yanlışlıklar örnek verilerek nasihat edilmiştir:

“Ben Ḥazret-i Şeyḥ’den inâbet idüp Gelibolu’ya şîlâya vardum. Kâzâ-i İlâhî ile bir civâna [şâhib-i cemâle ‘alâka idüp] ol kadar mübtelâ oldum ki bir an karar ve istikrârım kalmayup gice ve gündüz [kârüm] girye vü zârî ve ‘aql ü fikrüm târ u mâr idi. Bir gün çâr u nâ-çâr ol dilber-i şîvekâr ile bir ḥammâmda cem’ olmağa kavî-i karar idüp ḥammâma vardum. Civân muḳaddemâ gelüp ḥalvete fûṭa aşmış işidüp hezâr şevkile

4. Küçümseme

Allah katında üstünlük yalnızca “takvâ” ileidir. Bu sebeple yaratılanı küçük görmek en büyük günahlardan biridir.

İncelediğimiz eserde insanları küçümsemenin yanlışlığına dair örnekler aşağıda verilmiştir:

“Ekşeri muhâlefet idüp (E 29-b) merhûmuñ meşhûr u nâmdâr hulefâsı bî-nihâye degül mi diyü Merkezi tahfif itdiler.”

5. Cehalet

“Cehl gibi “bilmemek, bilgi ve görgüden yoksun olmak” anlamında bir mastar olup isim olarak da kullanılır. Kur’an’ın ilk inen âyetlerinde kalem kullanmanın ve Allah’ın insana bilmediği şeyleri öğretmesinin öneminin vurgulanması (bk. el-Alak 96/4-5), dolaylı olarak cehâletin insan için en başta gelen kusur ve tehlikelerden biri olduğunu göstermektedir” (Çağırıcı, 1993: 218-219):

“Ne bilsün ma’rifet hâlini cühhâl

Bağarlar seblet ü rîş-i libâsa”

Sonuç ve Öneriler

“Menâkıb-ı Evliyâ” adlı eserin değerler eğitimi açısından incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmada elde edilen sonuçlar şunlardır:

1. Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi 45 Hk 1229/2 numarada kayıtlı olan Menâkıb-ı Evliyâ ile Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1372 numarada kayıtlı Tezkire-i Halvetiyye adlı nüshaların edisyon kritiğiyle çalışmamızın ana malzemesini teşkil eden bir metin oluşturulmuştur.
2. Oluşturduğumuz metin değerler eğitimi açısından “Dinî ve Tasavvufî Değerler”, “Benimsenmesi Tavsiye Edilen Değerler” ve “Sakınılması Tavsiye Edilen Hususlar” ana başlıkları altında incelenmiştir.
3. “Dinî ve Tasavvufî Değerler” başlığında 35 farklı alt başlık oluşturulmuş ve bu alt başlıklar altında 98 adet örnek tespit edilmiştir.
4. “Benimsenmesi Tavsiye Edilen Değerler” başlığında 15 farklı alt başlık oluşturulmuş ve bu alt başlıklar altında 24 adet örnek tespit edilmiştir.
5. “Sakınılması Tavsiye Edilen Hususlar” alt başlığında ise 5 farklı alt başlık oluşturulmuş ve bu alt başlıklar altında 6 adet örnek tespit edilmiştir.
6. Çalışmamızın metni bir menâkıbnâme olması sebebiyle en fazla örneğe Dinî ve Tasavvufî Değerler başlığında ulaşılmıştır.
7. “Takvâ Sahibi Olmak”, “Evliyâ Sevgisi/Saygısı”, “Ârif Olmak” ve “Kerâmet” alt başlıkları metinde en fazla örneklenen alt başlıklardır. Bunun sebebi metnin tasavvufî bir özellik göstermesidir.
8. “Sakınılması Tavsiye Edilen Hususlar” alt başlığında oldukça az sayıda örneğin olması çalışma metnimizdeki kişilerin insan-ı kâmil/ ideal insanı sembolize etmeleriyle ilişkilidir.

9. “Benimsenmesi Tavsiye Edilen Değerler” başlığı altında oluşturulan 15 alt başlıktaki örnekler incelendiğinde bahsi geçen değerlerin günümüzde de önemini koruduğu görülmektedir.

Gerek oluşturuldukları dönemin sosyal hayatına gerekse tarihine ışık tutmaları açısından menâkıbnâmelerin, özellikle, değerler eğitimi ekseninde incelenmesinin bir gereklilik olduğu söylenebilir. Bu sonuçlardan hareketle;

Diğer menâkıbnâmelerin de değerler eğitimi açısından incelenmesi;

Menâkıbnâmelerde tespit edilen değerlerin günümüz değerleriyle ilişkisinin farklı disiplinler tarafından irdelenmesi;

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ders müfredatına alınan değerlerin tespiti yapılırken menâkıbnâmelerdeki değerlerin de gözden geçirilmesi;

Okullarda öncelikli olarak Türk Dili Edebiyatı ve Tarih öğretmenlerinin derslerde menâkıbnâmelerden nasıl yararlanabileceklerine dair hizmet içi eğitim ve seminerler verilmesi önerileri getirilmiştir.

Kaynakça

- Açıkel, F. (2018), *Yunus Emre’nin Eserlerinde Değerler Eğitimi Unsurları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Ağaoğlu, H. D. (2018), *Bahaeddin Özkışi’nin Eserlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Ağırman, C. (1996), Tasavvuf Terbiye/Eğitim Sürecinde Nûh ve Gemi Metaforu. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 65-73.
- Akdemir, F. (2013), Kur’an’da İtaat Kavramı ve Peygambere İtaatin Mahiyeti, *Kelam Araştırmaları*, 425-442.
- Akpınar, C. (2000), “İcazet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 21,393-400.
- Altıntaş, H. (1986), *Tasavvuf Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Bedir, M. (2010), "Sünnet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, .28, 150-153.
- Biçer, S.(2013), *Değerler Eğitimi Açısından Mehmet Akif Ersoy’a Ait Safahat Adlı Eserin İncelenmesi*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Boratav, P. N. (2000), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Cilacı, O. (1994), "Dua", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 9, 529-530.
- Çağrı, M. (1988), "Adalet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1, 341-343.
- Çağrı, M. (1989), “Ahlak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2, 1-9.
- Çağrı, M. (1993), “Cömertlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 8, 72-73.
- Çağrı, M. (1995), “Fazilet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 12, 268-271.

- Çağrı, M. (2004), “Merhamet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 29, 184-185.
- Çakın, M. B. (2014), *Gülşehrî'nin Mantıkü't-Tayr'ında Eğitim Değerleri Ve Türkçe* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Çelik, Y. (2014), Kur'an'da İbadet, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 203-219, Erzurum.
- Demir, F. (2018), *Değer Öğretimi Yaklaşımlarına Göre Hayat Bilgisi Dersinde Değerler Eğitimi* (Basılmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Devellioğlu, F. (2009), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Emirhan, T. (2016), *Değerler Eğitimi Bağlamında Yavuz Bahadıroğlu'nun Çocuk Romanları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Eren, E. (2018), *Okul öncesinde değerler eğitiminin program, öğretmen ve aile görüşleri açısından incelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Erginli, Z. (2006), Temel Tasavvuf Klasiklerinde Dünyâ Algısına, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), s.117-181.
- Esen, Ş. (2016), *Memduh Şevket Esendal'ın Hikâyelerinin Söz Varlığı ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Gülerer, S. (2013), “Türk Kültüründe Menâkıbnâmeler ve Menâkıbnâme Yazıcılığı”, *Tarih Okulu Dergisi*, XVI, 233-262.
- GÜLERİ, M. (2015), *Değerler Eğitimi Açısından Lutfiyye-i Vehbi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Güven, A. Z. (2014), *Değerler Eğitimi ve Türkçe Derslerinde Değerlerin Kullanımı*, Palet Yayınları, Konya.
- Hotamışlı Dağ, B. (2018), *İslâmî Dönem Anadolu Türk Destanlarından “Müseyyeb-Nâme, Battal-Nâme, Danişmend-Nâme ve Saltık-Nâme”nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Kaçmaz, G. (2018), *Cahit Zarifoğlu'nun Masallarının Değerler Eğitimi Ve Söz Varlığı Açısından İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Kalaça, H. (2013), *Türk Atasözleriyle Değerler Eğitimi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kallek, C. (1992), “Biat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 6, 120-124.
- Karahan, E. (2016), *Yûsufbin Yâkub'un Menâkıb-ı Şerîf ve Tarîkatnâme-i Pîrân ve Meşâyih-i Tarîkat-ı Aliyye-i Halvetiyye Adlı Eserinin İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Karasu, H. (2018), *İlkokula uyarlanmış Dede Dorkut hikâyelerinde değerler eğitimi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Karul, Ü. (2018), *Hibetü'l Hakayık'ın Necip Asım Neşri ve Eserde Verilen Değerler Eğitimi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Kayıran, D. (2018), *Okul Öncesine Yönelik Değerler Eğitimi Program Tasarısının Hazırlanması Ve Etkililiğinin Değerlendirilmesi* (Basılmamış Doktora Tezi), Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Luthi, M. (2003), Masalın Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra gibi Türlerden Farkı (Çeviren: Sevengül Sönmez), *Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Hazr. Eker vd., Millî Folklor Yayınları, 314- 319, Ankara.
- Meb, 2005-b, *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı.*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Memiş, Y.S. (2013), *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyelerinde Değerler Eğitimi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Mercan, İ. H. (2003), "Türk Tarihinin Kaynaklarından Olan Bazı Menâkıbnâme ve Gazavâtnameler Hakkında", *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 107-130.
- Moğul, S. (2012), *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat İsimli Eserinin Türkçe Eğitimi Ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Ocak, A. Y.(1997), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıpnameler, Metodolojik Bir Yaklaşım.*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özçelik, T. (2018), *Silsile-i Sünbüliyye (Metin- İnceleme)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kocaeli.
- Senek, S. (2018), *Aytül Akal'ın Masallarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Tdk (Türk Dil Kurumu) (2009), *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.
- Tdk (Türk Dil Kurumu) (2011), *Türkçe Sözlük*. (11. Baskı), TDK Yayınları, Ankara.
- Tenik, A. (2015), Tasavvuf Terbiye/Eğitim Sürecinde Nûh ve Gemi Metaforu, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 9, 425-440.
- Teyfurov, M. (2014), Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı, *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 & 4, 241-258.
- Topçu, F. (2016), *Saltuknâme'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Türcan, T. (2010), "Şeriat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 38, 571-574.
- Uludağ, S.(1991), "Arif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 3, 361-362.
- Uludağ, S. (1996), "Firaset", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 13, 116-117.
- Uludağ, S. (1997), "Halvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 15, 386-387.
- Uludağ, S.(1997), "Halvetiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 15, 393-395.

- Uludağ, S. (2002), “Kerâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 25, 265-268.
- Uludağ, S. (2003), “Masiva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 28, 76.
- Uludağ, S. (2006), “Nefis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 32, 2526-529.
- Uludağ, S. (2010), “Süluk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 38, 127-128.
- Uludağ, S. (2010), “Takva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 39, 484-486.
- Uludağ, S. (2012), “Tövbe ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 41, 285-288.
- Ulusoy, K.; Dilmaç, B. (2012), *Değerler Eğitimi*, Pegem Akademi Yayıncılık, 2012, İstanbul.
- Vatandaş, C. (2003), Toplumsal Bir Değer Olarak “Yardımlaşma” ve Dilenciler, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 149-160.
- Yavuz, Y. Ş. (1998), “Hidayet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 17, 473-477.
- Yavuz, Y. Ş. (2001), “Kader”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 24, 58-63.
- Yıldırım A. ; Şimşek H. (2013), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, A. (2018), *Değerler Eğitimi Bağlamında Aytül Akal’ın Çocuk Romanları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Yılmaz, E. (2012), *Ziya Gökalp’ın Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Üniversitesi, Trabzon.
- Yılmaz, H. K. (1996), Teslimiyet, *Altınoluk Dergisi*, 129, 30.
- Yılmaz, M. (2013), “*Değerler Eğitimi ve Okul Etkinlikleri*”, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Yûsuf b. Yâkub, *Tezkire-i Halvetiyye*, Süleymânîye Ktp., Esad Efendi, no: 01372.
- Zengin, G. (2017), *Nizâmü’l-Mülk’ün Siyasetnâmesi’nde Değerler Eğitimi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.